Grondboor en Hamer, jrg. 43, no. 5/6, p. 343-344, november 1989

DE EXPLOITATIE VAN BRUINKOOL

F.H.G.Engelen *

De exploratiewerkzaamheden van de Bergwerkvereeniging voor Nederland tussen 1857 en 1876 brachten de aanwezigheid van bruinkolen bij Eygelshoven aan het licht.
Reeds in 1858 diende Jaques Engels uit Herzogenrath een concessie-aanvraag in voor het ontginnen van bruinkool, groot 315 ha, in de gemeente Eygelshoven. Hem werd het verrichten van "proefwerken" (exploratie) toegestaan, maar deze werden niet uitgevoerd. Einde van dit initiatief.
De bruinkoollaag bij Eygelshoven, met een dikte van bijna 7 m, bevond zich onder een bedekkende laag van 9 m. Daar vond tussen 1865 en 1868 herhaaldelijk clandestiene winning plaats door middel van schachtjes, waartegen procesverbaal werd opgemaakt.
Ook werd in de vorige eeuw bruinkool gebruikt door huisschilders voor het aanmaken van de verf "Kasselerbruin".

Jos Systermans, wonende op Huize Carisborg te Heerlerheide, liet een boring maken ten behoeve van een pomp en ontdekte dat onder zijn eigendom bruinkool voorkwam. Samen met een andere grootgrondbezitter, Graaf A.d'Ansembourg en Dr.E.Wintgens, insp.geneesk.toezicht Maastricht, doen zij in 1899 een concessie-aanvraag groot 120 ha in de gemeente Heerlen, onder de naam CARISBORG. In November 1906 wordt deze concessie verleend. Enkele pogingen om tot exploitatie over te gaan mislukken.
Ook een groep, voornamelijk buitenlanders, deed een concessie-aanvraag in 1899. Het waren de heren E.Coppé, Brussel ; Guimier, Essen ; V.Jourdain, Brussel ; L.Aschepohl, Essen en J.v.d.Velden met B.Veth uit Dordrecht. Onder de naam HOLLAND vroegen zij 985 ha onder de gemeenten Klimmen, Voerendaal, Schin op Geul en Wylré voor de ontginning van steenkool en bruinkool. Deze aanvraag werd afgewezen in 1902, omdat de steenkoolwinning in dat gebied was gereserveerd voor exploitatie door de Staat en omdat de aanwezigheid van bruinkool niet was aangetoond, zoals het Mijnreglement voorschrijft.
Inmiddels is de belangstelling voor bruinkool ontwaakt.
In 1905 volgt een concessie-aanvraag voor 800 ha in de gemeenten Eygelshoven en Ubach over Worms, onder de naam HERMAN, door de heren G.Coenegracht, Mr.J.v.Oppen, Mr.A.Savelberg en J.Stroom, allen te Maastricht alsmede F.Zur Mühlen, Stolberg en W.v.Oppen, Londen.
Tussen 1907 - 1908 komt een nieuwe groepering ten tonele, de combinatie Dr.H.v.Groenendael, St.Pieter, J.v.Groenendael, Hilversum en J.H.J.Beckers, Jabeek.
Hun aanvraag bestaat uit :
BRUNAHILDE I, groot 225 ha, onder Brunssum - Schinveld.
BRUNAHILDE II, groot 50 ha, onder Brunssum.
ENERGIE, groot 140 ha, onder Brunssum - Heerlen, waarbij mede compareren J.Keyzer André uit Maastricht en L.Jacquemont uit Jupille.
Door een overeenkomst wordt tevens de vierde concessie ;
CARISBORG II, groot 151 ha, te Heerlerheide overgenomen van Carisborg Concession Ltd, Londen die later als groeve BLANKEVOORT bekend wordt.
Voor de komende exploitatie worden deze vier concessies ondergebracht in de N.V.BERGERODE, Mij. tot exploitatie van mineralen.
Al deze concessie-aanvragen, soms van speculatieve aard, krijgen door de brandstofschaarste tijdens de Eerste Wereldoorlog een belangrijke betekenis.
CARISBORG had reeds een vergunning, de vier BERGERODE concessies verkregen deze in Februari 1917, de groeve HERMAN in Januari 1918.
Het probleem voor een grootschalige aanpak werd gevormd door :
- personeel (de zogenoemde polderjongens, geworven in heel Nederland)
- machines (pompen, locomotieven, kipkarren, rails, graafmachines)
- huisvesting arbeiders (houten keten voor de arbeiders)

* Ing. F.H.G.Engelen
Agricolastraat 158
6131 JX Sittar

De eerste maanden werd met de schop gewerkt. CARISBORG sloot een contract met de Amsterdamsche Ballast-Maatschappij, die over veel materiaal beschikte. De andere ondernemers kochten her en der hun machines. Spoedig waren in bedrijf de CARISBORG, begonnen zuidelijk van de Passartweg en gebruikmakend van spoorwegvervoer via het emplacement van Staatsmijn Emma. De groeve BRUNAHILDE I, in de kom van de gemeente Brunssum, aangesloten op de spoorwegverbinding met Staatsmijn Hendrik, evenals de groeve ENERGIE op de Brunssumerheide.
Groeve BLANKEVOORT kreeg geen toestemming gebruik te maken van de spoorwegverbinding van de Oranje Nassaumijnen. Door de Genie werd een aansluiting aangelegd naar Station Hoensbroek.
BRUNAHILDE II werd niet ontgonnen wegens het ontbreken van bruinkool.
De groeve HERMAN kwam in 1919 in bedrijf en kon de bruinkool vervoeren via de spoorweg Heerlen - Kerkrade.
Wegens gebrek aan spoorwegwagons werden de bruinkooltransporten tot Weert per trein vervoerd en vandaar overgeladen op schepen.
Door een speciale wetswijziging werd het in 1918 mogelijk eigenaren van een terrein vergunning te verlenen de onder hun grond aanwezige bruinkool te ontginnen zonder concessie, voor de maximale duur van twee jaar.
Op deze grondslag ontstonden de groeven GRAETHEIDE I en II bij Sittard, met spoorwegaansluiting via het emplacement Staatsmijn Maurits en de groeve LEEMHORST te Tegelen, met vervoer per schip en spoor.
De totale hoeveelheid gedolven bruinkool werd door het Rijksbureau Kolendistributie verdeeld over de afnemers. Aan de exploitanten werd f 12,- per ton betaald.
De prijs van bruinkool daalde na het einde van de Eerste Wereldoorlog met rasse schreden : 1921 - f 5,- ; 1922 - f 2,50 ; 1923 f 1,78. Alleen de grote groeven, die veel bruinkool hadden afgedekt, waren nog in staat het hoofd boven water te houden.
BRUNAHILDE II moest reeds in 1918 sluiten, omdat uitbreiding van de groeve niet mogelijk was. De vijver in de kom van de gemeente Brunssum is het restant van deze dagbouwexploitatie.
In hetzelfde jaar moest de groeve BLANKEVOORT sluiten wegens uitputting.
LEEMHORST en GRAETHEIDE eindigden na de toegestane termijn van twee jaar in respectievelijk 1920 en 1921. HERMAN en ENERGIE sloten in 1922 en 1924. Bij de groeve CARISBORG verrees in 1923 een briketfabriek, waar grote industriebriketten werden vervaardigd, later uitgebreid tot huisbrandbriketten. Op deze manier wist dit bedrijf, ondanks veel economische tegenslagen, zich te handhaven.
Tijdens de Tweede Wereldoorlog kwam bruinkool weer in de belangstelling in verband met de nieuwe brandstofschaarste. In 1942 kwam de groeve ENERGIE weer in bedrijf. De exploitatie werd door de N.V.Bergerode verpacht aan Hub Jaartsveld Wegenbouwbedrijf te Silvolde. In 1943 werd bijna 180.000 ton bruinkool gedolven, waarna de productie geleidelijk terugliep en in 1949 werd stopgezet. In 1953 werd de put, met een oppervlakte van 55.000 m2, in gebruik genomen als slikbassin voor de kolenwasserij van Staatsmijn Hendrik.
De groeve HERMAN kwam in 1945 ook weer in bedrijf en leverde in het topjaar 1946 ruim 120.000 ton bruinkool. Bij een teruglopende productie werden bruinkolen per vrachtauto geleverd aan CARISBORG, die na diverse concessie-uitbreidingen toch aanvulling nodig had. In 1949 sloot HERMAN en werd het terrein afgewerkt.
De groeve ANNA, groot 144 ha, te Haanrade - Kerkrade, waarvoor reeds in 1918 concessie was aangevraagd door het Centraal Rekenkantoor in Den Haag, was in het bezit van de Staat geraakt en werd in 1945 in bedrijf genomen. De N.V. van Zanen Heemstede en de Firma v. Maanen, Arnhem, exploiteerden de groeve in een contract met CARISBORG. Dit contract werd in 1948 niet verlengd. Gezien de naderende uitputting van de groeve CARISBORG nam deze de exploitatie zelf ter hand en werd de bruinkool per vrachtauto naar Treebeek-Passart vervoerd.
In 1951 kwam in de groeve een grote transportband-installatie en een laadbunker gereed en werd een nieuwe dragline in bedrijf gesteld. Daardoor steeg de productie tot ruim 200.000 ton per jaar. Na de uitputting in 1960 werd de groeve gebruikt voor het storten van steen en afval.
CARISBORG betrok nu de bruinkool per vrachtauto van de groeve MARIA THERESIA bij Herzogenrath. Inmiddels was door CARISBORG in 1957 een concessie aangevraagd voor het veld PAUL, groot 140 ha bij Ubach over Worms en waren een aantal verkenningsboringen verricht. In 1959 werd de concessie verleend en in 1960 werden de (nog bestaande) grenspalen gezet. Door de sluiting van CARISBORG in 1968 kwam de concessie niet meer in bedrijf.